

Չիքոլաթը Լաբոպայի մէջ տա-
րածողներուն առջիններէն մէկն ալ
եղեր է կ'ըսեն Վարլեթի անունով
Փիորենցացին . իսկ Վաղղիա 1661^{ին}
ատենները մտեր է ասոր գործածու-
թիւնը . և կրպատմեն թէ Ռիշլիէօ
կարդինալին եղբայրը՝ որ իրոն ար-
քեպիսկոպոսն էր, առջի գործածողը
եղեր է Վաղղիայի մէջ :

Վոքոյի պտուղը :

Վերիկայի գտնուելէն առաջ՝ հոն
տեղի բնակիչները ստրկի տեղ քո-
քոյին կուտը կը բանեցընեն եղեր :

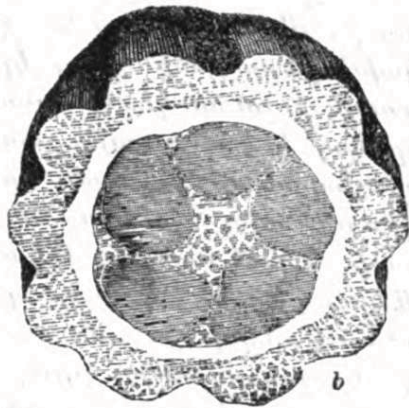
Վոքոյի եղ կ'ըսուի ան թանձր
հիւթը՝ որ ճարպէն ալ պինտ կ'ըլլայ,
ճերմակ ու ործացընող, և կ'ելլէ քո-
քոյին կուտէն : Եւ եղը հանելու հա-
մար կուտերուն վրայի մաշկը կը հանեն
խարկելով, ետքը կը ծեծեն ու ջրի
մէջ կ'եփեն, և որչափ որ ջրին երեսը
եղ կ'ելլէ՝ կ'առնեն ամաններու մէջ
կը լեցընեն : Եւ եղը զանազան դեղե-
րու մէջ կը գործածուի՝ իբրեւ կակղ-
ցընող նիւթ :

Լաբոպայի մէջ քոքոյի ծառը ջեր-
մանոցներու մէջ միայն կը մեծնայ .
շատցընելը թէ տաշտաթաղ ընելով
կ'ըլլայ և թէ ճիւղ բաժնելով :

Իսկ հունտը առնել կարելի չէ, վասն
զի Լաբոպայի կլիմաներուն մէջ պը-
տուղ չտար : Վոքոն իրեն բուն տե-
ղը երբոր աղէկ հողի մէջ տնկուի, ու
վրան հոգ տարուի, քսանուհին կէն
ինչուան երեսուն տարի կրնայ միա-
կերպ պտուղ տալ . ամէն ծառ ընդ-
հանրապէս երկու լիպրէ չոր կուտ կը
բերէ : Հնդիկներէն քսան հոգի բա-

a

b

Վոքոյի հոտը :

ւական է աս տունկին ինչուան յի-
տուն հազարը մէկտեղ մշակել : Ղեր-
մակ ու կարմիր մըջիւնները մեծ ջարդ-
կուտան աս ծառերուն . երբեմն հան-
դիպած է որ մէկ գիշերուան մէջ ամ-
բողջ տունկ մը փճացուցած են :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍՏԻՆԿԱՅԻՆ ԹԻՒՆ

Թէ Բնուէս պէտք է որոյ գիւ ճանչնալը
սորվեցնել :

ՏՂՈՑ դաստիարակը երբոր մաս-
նաւոր ջանք ունենայ քիչ ատենի մէջ
ու առանց շատ աշխատանքի սորվեցը-
նելու այբուբենը, անկարելի է որ
գոհ ըլլայ մեր ազգին դպրոցներուն
մէջ ինչուան հիմա բռնուած ոճին
վրայ . վասն զի յայտնի կը տեսնէ
թէ անով տղաքը շատ ատենի մէջ
քիչ բան կը սորովին, և ինքը շատ կ'աշ-
խատի ու քիչ պտուղ կը բաղէ :

Ինչուան հիմայ եղած սովորական ոճը աս է .

Եթե ութը տարեկան տղան պը նակ մը կամ քերական մը ձեռքը առած՝ կուգայ վարպետին ձեռքը կը պագնէ՝ կը կենայ առջևը . վարպետը Խաչ օգնէա Խոջ ըսել տալէն ետքը ձեռքի գաւազանին ծայրովը իրեք չորս գիր կը կարդայ տղուն, ա, բ, գ, դ, ու տեղը կը ճամբէ : Տղան կ'երթայ կը նստի, մէկալ տղոց պէս գլուխը կը կախէ քերականին վրայ՝ կը կենայ . ու գուցէ ինչուան կէսօր այնպէս կեցած կը մնայ՝ թէ որ տղաքը շատ են . վասն զի վարպետը ինչուան որ քառսուն յիսուն տղու համարը մէկիկ մէկիկ նայի, մէկուն սաստէ, մէկալին զարնէ, մէկը չօքեցընէ, մէկալը պատժէ, ատենը կ'անցնի, ու ան խեղճ նորեկը համարը սորված ալ ըլլայ նէ՝ պէտք է որ ինչուան երկրորդ օրը երեսի վրայ մնայ : Երկրորդ օրը կուգայ վարպետին առջևը . թէ որ համարը գիտցաւ՝ նոր համար մը կ'առնէ, զոր օրինակ է, զ, է, ը . կ'երթայ երեկուան պէս ասոնց վրայ մտածական կ'ընէ . իսկ թէ որ չգիտնայ կամ մոռցած ըլլայ, նորէն կը լսէ համարը ու տեղը կը դառնայ . փառք թող տայ՝ թէ որ առանց թաթ կամ ապտակ ուտելու, կամ գաւազանի սպառնալիք լսելու կըրցաւ տեղը դառնալ : Երանկով ի հարկէ գրերը ճանչնալը ամիս կը քշէ, այն թէ շա՛ն երկու ամիս, Բէն այն Բան իրեք ամիս, և բոլոր քերականը վեց ամիս կամ մէկ տարի . թէ պէտ երկու իրեք տարի քերականի վրայ մնացող ու երկու իրեք քերական մաշող տղաք ալ շատ տեսնուած են : Հապա վարպետին աշխատանքը . առաւօտանց ինչուան իրիկուն այնչափ տըղոց համարները մէկիկ մէկիկ նայիլ, ու ամէն մէկուն վրայ սիրտ մաշեցընելը քիչ աշխատանք չէ . բայց անոր համեմատ՝ քաղած պտուղը գրեթէ ոչ ինչ կ'ըլլայ : Եւ է ահա ընդհանրապէս արեւելեան դպրոցներուն սովորական ոճը :

Ուրեմն ինչ ընելու է որ տղաք քիչ ատենի մէջ ու քիչ աշխատանքով գրերը ճանչնան ու քերականը սորվին : Սենք հոս մէկ քանի գիտելիքներ ու եւրոպական հնարքներ կը գուրցենք՝ աս բանիս համար փորձուած, ու կը թողունք որ մեր ազգին վարպետները իրենց լաւ երեցածներն ընտրեն ու ի գործ դնեն : Իայց որպէս զի աս հնարքները յաջողին՝ առաջ քանի մը ընդհանուր բարեկարգութիւններ յիշեցընենք որ խիստ հարկաւոր են :

Ա . Որպէս զի մանր տղաք չձանձրաւնան ու անսիրտ չսորվին, պէտք է որ կէս ժամ կարդալէն ետեւ քառորդ մը հանգչին ու իրարու հետ խօսին :

Բ . Պաթաթը մէկ օր մը պէտք է սորվածներուն քաղուած ընել տալ որ չմոռնան, ու պզտիկ քննութիւն մը ընելու է :

Գ . Կարդալու ատեն սաստիկ լուռութիւն պահել ու պահել տալու է, որպէս զի տղաք անշփոթ սորվին իրենց համարները :

Դ . Ուսման ժամանակը որչափ որ կարելի է պատիժ չտրուի, հապա հանգչելու ատեն . ապա թէ ոչ, բուրդը մէկալ տղոց ալ շփոթութեան պատճառ կ'ըլլայ մէկուն մէկալին պատժուիլը :

Ե . Որչափ որ կարելի է միակերպութիւն պահելու է դպրոցին մէջ . այսինքն քերական սորվողները զատ նստին, հեգերէն սորվողները զօտ . անոնց մէջ ալ որոնք որ աւելի առաջ գնացած են՝ նոր սորվողներէն հեռու նստին :

Զ . Որովհետեւ շատ տղոց մէկտեղ զատ զատ համար տալը դժուար բան է, ու շատ ժամանակ կ'ուզէ, ամէն բարեկարգ դպրոցներու մէջ ու ամէն վարպետի ջանքը ան պիտի ըլլայ որ բազմութիւնը իբրեւ մէկ անձ՝ մէկ տղայ՝ մէկտեղ համար առնեն, և անով՝ ինչ ժամանակ որ կ'անցնի մէկ տղու մը բան սորվեցընելու, անկէ աւելի ատեն չանցնի շատ տըղոց սորվեցընելու համար : Եւ որով-

հետեւ ամէն բան կամ խօսքով և կամ գրով կը սորվեցնեն, խելացի վարպետները կը ջանան որ խօսքով սորվեցուցածնին ամէնքը լսեն, գրով սորվեցուցածնին ալ բոլոր տղաքը տեսնեն. անանկ որ ամէն տղայ իր տեղը նստած՝ կարենայ տեսնել վարպետին գրածները : Եւ բանիս համար պէտք է ըլլայ դպրոցին մէջ մեծ տախտակ մը՝ գրելիք երկու կանգուն բարձր ու իրեք կանգուն լայն . աս տախտակը սենեկով ներկած ու փայլեցուցած պիտի ըլլայ, կամ թէ ներկին տեղը՝ երեսը սև մոմչոր՝ անցուցած : Երկու հատ ալ փայտէ երկայն ոտքեր պիտի ունենայ որ անոնց վրայ հաստատուի երկու կողմէն շարժական սեպերով¹, որով ուզած ատենդ վեր վար կրնաս ընել տախտակը : Եւ տախտակին վրայ վարպետը պէտք եղած բանը կաւիճի՝ կտորով մը կը գրէ, ու ետքը թաց սպունգով՝ կը սրբէ :

Հիմա գանք այբուբեն սորվեցնելու մասնաւոր հնարքներուն :

Վախ պէտք չէ տղոցը գրերուն անունները սորվեցնել, այսինքն պէտք չէ որ ըսեն այբ, բէն, գիճ և այլն. հապա առաջ ձայնաւորները պարզ հնչել տալ ինչպէս որ կը հնչուին կարգալու ատեն. ասանկ են է, օ, ո գրերը որ իրենց անունն ալ՝ հնչումն ալ մէկ է : Բւստի տախտակին վրայ պէտք է գրէ վարպետը առաջ երկու իրեք ձայնաւոր գիր, զոր օրինակ ա, է, ե, ի. ու առանց ասոնց անունները տալու՝ հնչէ, որպէս զի տղաքն ալ այնպէս հնչեն ու ճանչնան : Եւ կերպը շատ դիւրին է տղոց համար. ընդհակառակն ամէն մէկ գրին այբ, եւ, եմ, բն անունները դժուար կը մնան իրենց միտքը : Եւ որ գրերը բոլոր կը ճանչնան ու կը կապեն և կը կարդան, ան ատեն անուններն ալ կրնան սորվիլ. անկէ առաջ սորվիլը հարկաւոր բան մը չէ :

Բաղաձայն գրերուն ալ բուն ա-

նունները տալու տեղը՝ պէտք է առաջ ամէնը միակերպ ը ձայնաւորին հետ հնչել. այսինքն բէն, գիճ, դա և սելու տեղը հնչել՝ բը, գը, դը, ղը և այլն : Եւ անկէ ձայնաւորը բանեցրելուն պատճառը աս է, որ հեգելու ատեն արագ հնչելով՝ աս զիրը դուրս ձգելը աւելի դիւրին է՝ քան թէ ուրիշ որ և իցէ ձայնաւոր. զոր օրինակ բը **, արագ հնչելով մէկէն կ'ըլլայ բա. իսկ թէ որ (օրինակի համար) բի **, ըսենք, որչափ ալ արագ հնչես՝ բա չըլլար :

Ձայնաւոր գրերուն հետ պէտք է սորվեցնել տղոց մէկ հնչմամբ՝ նաեւ աս երկբարբառները, ա, է, ե, կամ և. իսկ մինակ տառը բաղաձայնի պէս պէտք է հնչել առջի բերան՝ ալ : Եւ որ բոլոր գրերը ճանչնան՝ ան ատեն պէտք է սորվեցնել նաեւ աս երկբարբառներուն հնչումը, ա, է, ե, ու, և այլն :

Բաղաձայններուն ճանչնալը դիւրացնելու համար՝ անոնց մէջի նմանաձայնները առջի բերան իբրեւ մէյ-մէկ տառ սորվեցնելու է տղոց, ետքը անոնց տարբերութիւնը կամաց կամաց կը սորվին. ասանկով 16 հնչման տեղ՝ մէկէն ութը հատ հնչում սորվեցնել պէտք կ'ըլլայ : Եւ որդ տառերուն հնչումն ալ նախընթաց գրերուն հետ պէտք չէ սորվեցնել, հապա զատ. որ ասոնք են. պ, կ, ղ, խ, տ, ծ, զ, ս, ճ, ժ, շ, լ, մ, ն, ֆ :

() օրինակի համար, աս կարգով շարուած այբուբեն մը դնենք հոս. ա. է. ե. ը. ի. օ. ո. ու. իւ. եւ և. բ. փ. վ. գ. ք. դ. թ. ձ. ց. ս. ջ. չ. հ. յ. ռ. ղ :

պ. կ. ղ. խ. տ. ծ. զ. ս. ճ. ժ. շ. լ. մ. ն. ֆ :

այ. ոյ. ուա. ուե. ուի :

Եւ որ որդ թէ որ տղաքը խիստ շատուոր չեն՝ հարկ չէ որ հասարակ

1 Մասնաւոր :

2 Ձիւն :

3 Տեղեւոր :

4 Սիւնի :

քերական տրուի ամենուն ձեռքը . հապա մէյմէկ հաստ թղթի վրայ տըպուած կամ գրած կ'ըլլան գրերը աս կարգաւ ու խոշոր . երբոր վարպետը սև տախտակին վրայ գրերը կը գրէ ու կը հնչէ , տղաքն ալ իրենց ձեռքի թղթին վրայ նոյն գիրը պէտք է գրունեն ու հնչեն : Ա' արպետը առաջ մէկ գիր մը միայն կը գրէ՝ ինչ գիր որ կ'ուզէ , ու կը հարցընէ մէկուն թէ ինչ է . երբոր անիկայ պատասխան տուաւ՝ ծուռ կամ շիտակ , վարպետը ամենուն մէկէն կը հարցընէ թէ ըսածը շիտակ է թէ սխալ . թէ որ շիտակ է ըսեն ամէնքը , ան գիրը կ'աւրէ և ուրիշ մը կը գրէ . ասանկով երկու իրեք օրուան մէջ բոլոր գրերը կրնան ճանչնալ տղաքը :

Արորդ, վերոյիշեալ կըթուծուենը աւելի ալ դիւրացընելու համար , երբոր վարպետը կէս ժամի չափ գիր ճանչնալ սորվեցուց , կը թողու որ տղաքը քառօրդ մը հանգին . ետքը կը հրամայէ որ մէյմէկ կտոր թղթի վրայ տղաքը նոյն գրերը գրելով ինչպէս որ կրնան ձեւացընեն , որպէս զի անոնց ձեւը դիւրաւ տպաւորուի մըտքերնին : Ա' բանիս համար պէտք է ինքը առաջ մեծ տախտակին վրայ խոշոր գրէ ամէն մէկ գիրը զատ զատ , երկու իրեք անգամ . ետքը ըսէ տղոց որ իրենք ալ նոյնպէս ընեն , և ինքը ամենուն առջևէն անցնելով նայի գրածնին ու սորվեցընէ : Ա' հնարքը անոր համար չէ որ տղաք մէկէն գիր գրել սորվին , հապա ինչպէս որ ըսինք՝ միայն գրերուն ձեւերը առանց ձանձրանալու՝ մանաւանդ թէ զուարճանալով մտքերնին պահեն . ուստի պէտք է գոհ ըլլալ որ ընդհանրապէս գրերուն շուքին պէս բան մը ձեւացընեն . վասն զի տղաք արդէն բնութեամբ կը սիրեն գրելով խաղալն ու գրծգրծելը :

Հանգչելու ժամանակներէն ալ օգուտ քաղելու համար՝ ոմանք աս հնարքս կը բանեցընեն . մանաւանդ իրեք չորս տարեկան տղոց գիր ճանչ-

ցընելու համար : Արկու իրեք հաս ոսկորէ կամ փղոսկրէ քուէներուն՝ ամէն մէկ երեսը մէյմէկ տառ կը գրեն , բայց անանկ որ մէկուն վրայ միայն ձայնաւոր գրերն ըլլան , մէկաւին վրայ միայն բաղաձայնները : Տղաքը իրարու առջև անցած՝ տախտակի մը վրայ կընետեն քուէն , ու բոլոր գրերը ճանչցողը կը վարձատրուի վարպետէն : Ա' հնարքը հին ատենէն ի վեր գտնուած է , ու շատ յարմար է մանր տղոց ուսումը զուարճալի ընելու ընդհանրապէս , և մանաւանդ գրերը ճանչցընելու ու հեգել տալու համար , ինչպէս որ ուրիշ յօդուածով պիտի խօսինք : Բայց թէ որ նորեւուք հնարք ալ ըլլար , միթէ պէտք չէր քննել ու ընդունիլ . կամ թէ իրաւունք է ըսելը թէ աս ինչնոր նոր բաներ են . մենք ամէնքս ալ առանց ատ հնարքներուն կարգաւ սորվեր ենք . միթէ մեր տղաքն ալ մեզի պէս չեն կրնար սորվիլ : Յուսանք որ աս խօսքը ան վարպետները չեն զուրցեր՝ որոնք որ մասնաւոր փոյթ ու ջանք ունին իրենց դպրոցը ծաղկեցընելու , և իրաւցընէ ուսեալ և ուսումնասէր աշակերտներ հանելու դիւրաւ ու քիչ ժամանակի մէջ . իսկ եթէ անոնք զուրցեն՝ որոնք որ աս իրենց գերազանց պաշտօնը մէյմէկ վարձուորի պէս՝ միայն վաստակի համար կ'ընեն , մեր խօսքը անոնց համար չէ :

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Սիլբոնի երկրագործութեան :

Ը

Հողերը լաւցընելու հնարքներ :

Հ . Արկրի մը հողը լաւցընել ինչ ըսել է .

Պ . Արկիր մը լաւցընել ըսելով